

Georg G. Iggers

*Historiography in the Twentieth Century:
From Scientific Objectivity
to the Postmodern Challenge*

Wesleyan University Press, Hanover-London 1997, xi+182 s.¹

Tarih ve Tarihyazımı

‘Tarih nedir?’ sorusu tarihin ne olması gerektiği ile ilgili olduğu için tarih felsefesi ile; tarihte olmuş olayların yazım usulleri ile ilgili olduğu için ise tarih yazımı ile doğrudan ilintilidir. Tarih felsefesi ve tarihyazımı arasındaki sıkı ilişki, tarihin mâhiyetini araştıran kişiler tarafından gözardı edilmemesine rağmen, sadece tarih felsefesi veya tarihyazımı üzerine yoğunlaşan kişiler bu iliş-

kiyi dikkate almayabilmektedir. Bu yazıda değerlendirmek istediğimiz Georg G. Iggers’in *Historiography in the Twentieth Century* kitabı, yukarıda bahsettiğimiz ikili ayırımın tarihyazımı kısmına yoğunlaşmış ve tarih felsefesi sorunlarını kendisine belirgin bir şekilde konu edinmemiş bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, Iggers’in Türk okuyucusunun yakından tanıdığı R. Collingwood,² H. Carr,³ G.

¹ Türkçe çevirisi: *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, viii+160 s. Bu yazı boyunca verilen sayfa numaraları kitabın orijinaline aittir. Türkçe çeviride, kitabın orijinal dilinin, akıcılık ve üslup olarak korunamadığını burada belirtmeliyiz. Ayrıca, Türkçe çevirisinde farketmediğimiz bir hatayı da burada düzeltmek istiyoruz. Çevirinin 23. sayfasının 3. satırında yer alan “yazma ve düşünce yöntemini...” ifadesi “yazma ve öğretim yöntemini...” şeklinde olmalıdır. Orijinal metindeki ‘taught’ kelimesi hatalı olarak çeviride ‘thought’ olarak tercüme edilmiştir. Kitabın sonraki baskılarında tercümenin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

² R.G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford University Press, Oxford 1956 (Türkçesi: *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996).

³ E.H. Carr, *What is History*, Penguin, London 1987 (Türkçesi: *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul 1987).

Elton,⁴ J. Tosh,⁵ P. Burke⁶ ve K. Jenkins⁷ gibi araştırmacıların üzerinde durdukları tartışmaları kitabının içeriğine dahil etmediğine dikkat çekmek ve bu haliyle Iggers'in modern Batı tarih yazımının tarihini aktarmak ile yetindiğini vurgulamak istiyoruz.

Kitapta Yöntem

Iggers, kitabında genel olarak 19. yüzyılda Ranke ile başlatılan profesyonel ya da bilimsel tarih yazımından günümüz postmodern tarih yazımına kadar geçen sürecin tarihini özetlemektedir. Her ne kadar kitabın başlığında veya içerisinde zikredilmese de burada özetlenen süreç, Batı tarih yazımının geçirdiği süreçtir. Diğer coğrafyalarda yaşanan gelişmeleri dikkate almadığı halde, Iggers'ın, kitabına bütün coğrafyalarda ortaya çıkan tarih yazımını anlatacak iddiası ile genel bir başlık atması, diğer bir ifadeyle kitabın başlığında "Batı" kelimesini kullanmaması, yazarın tanımlayıp kurguladığı tarih yazımının Batı

merkezli bir yönünün olduğu izlenimini vermektedir.⁸ Yazar 'historiography' yani tarih yazımı kavramını, Batı'nın tarih yazımı sürecine hasretmiş gözükmektedir. Örneğin, özellikle 1980'lerden sonra gündeme gelen ve sömürge sonrası tarih yazımını ciddi bir şekilde etkileyen 'Subaltern Studies' okulunun kitapta yer almamış olmasını bunun bir göstergesi olarak ele almak mümkündür.

Kitabın başlığının iddia ettiği kapsayıcılığı sorgulamamızı zorunlu kılan başka hususlar da vardır. Örneğin kitapta, literatürde prosopografi olarak bilinen biyografik tarih yazımı ile bağımlılık ve dünya sistem teorisi çerçevesinde yazılan tarih yazımlarına yer verilmemiştir. Halbuki, kitapta eksik bırakılan bu tarih yazım usulleri ile ilgili birçok çalışma elimizde bulunmakta ve bunlar bir yöntem olarak tarihçilerin önünde durmaktadır.

Kitabın kapsadığı coğrafya ve konuların sınırlılığına yönelttiği-

4 G.R. Elton, *The Practice of History*, Blackwell, Oxford 2002 (ilk baskı 1967).

5 John Tosh, *The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History*, Longman, London 1991 (Türkçesi: *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, çev. Özden Arkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997).

6 Peter Burke, *History and Social Theory*, Cornell University Press, Ithaca 1983 (Türkçesi: *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev. Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994).

7 Keith Jenkins, *On "What is History?": From Carr and Elton to Rorty and White*, Routledge, London 1995.

8 Iggers'ın, kitabında verdiği örnekleri kendi bildiği dillerle sınırladığını söylemesi (s. ix) bizim burada yaptığımız eleştirinin haklılığını gözgelememektedir.

miz eleştirilere rağmen kitabı değerli kılan hususlar da oldukça fazladır. Bunlardan biri, yazarın, Batı tarihyazımının tarihini anlatırken Batı dünyasının çeşitli coğrafyalarından örnekler vermiş olmasıdır. Ülkelerin yaşadığı değişik süreçler Iggers'ın kitabında etraflıca betimlenmiştir. Amerika'da görülen nicel-ekonomik ve ulus-devlet merkezli çalışmaların ötesinde Almanya'da devlet, sanayileşme ve soykırım merkezli çalışmalar; Fransa'da inanç ve mikro toplumsal tarihler; İngiltere ve Rusya'da görülen farklı eğilimler veya zaman akışları kitapta gösterilmeye çalışılmıştır.

Diğer önemli bir husus ise kitapta anlatımı yapılan tarihyazımları ile sosyal bilimlerde ortaya çıkan yeni eğilimler arasında sıkı bağlantıların kurulmuş olmasıdır. İngiliz toplumsal tarihyazımını anlatılırken Marksist toplumsal kuram tartışmalarına girilmesi; Fransa'da *Annales* tarih ekolü ile Durkheimci sosyoloji ekolü arasında bağlantı kurulması; Alman tarih okulu ile Weberci sosyo-ekonomik sosyal bilim teorilerinin birlikte verilmesi ve gelişen dilbilimsel teorilerle bunun tarihyazımında gösterdiği etkinin detaylıca anlatılması, Iggers'in kiti-

bını oldukça önemli kılmaktadır.

Diğer bir deyişle Iggers, hem Batı dünyasının farklı ülkelerindeki gelişmeleri dikkate alarak kitabın coğrafi derinliğini artırmış hem de farklı disiplinlerdeki gelişmeleri birarada değerlendirerek disiplinlerarası bir bakış açısı geliştirmiştir. Ayrıca Iggers'ın, anlatılan ekollerin ortaya çıktığı tarihî şartları, önemli şahıslarını, kitaplarını, süreli yayınlarını ve etkilerini vererek bu alanda, yukarıda belirttiğimiz eksiklikleriyle birlikte, 'bütüncül' bir tarihyazımı ortaya koymuş olduğu söylenebilir.

Kitabın İçeriği

Yukarıda belirttiğimiz gibi Iggers, modern Batı tarihyazımını anlatımını 19. yüzyıl klasik Rankeci okuldan başlatıp günümüz postmodern tarihyazımına kadar getirmektedir. Bir yandan ekolleri ve ekoller içi farklılaşmayı ortaya çıkış şartlarına göre, yani farklı ülkelerin sosyal, siyasî, ekonomik bağlamlarına göre anlatırken,⁹ diğer yandan aynı zaman diliminde değişik disiplinlerin kuramlarında meydana gelen paralel değişimleri de vurgulayarak anlatımını zenginleştirmektedir.¹⁰ Örneğin Iggers'ın "Ranke tam bir

9 Yazarın, ülkeler arası bağlamsal mukayeseler yaptığı örnekler için bkz. s. 27, 28, 29, 34, 41, 53, 70, 92, 107, 130.

10 Kitap, değişik ekollerin anlatımı sırasında belirli bazı konularda (cinsiyet, modernleşme, Fransız devrimi, sanayi işçileri gibi) bu ekollerin yaklaşımlarını vererek okuyucuya ekoller arası mukayese imkânı vermekte ve okuyucunun ekoller arası farklılıkları görmesini kolaylaştırmaktadır.

restorasyon çağı çocuğuydu (...) Onun devlet kavramı 1848 öncesi Prusya'nın siyasî gerçeklerine dayanıyordu (...)” (s. 5)¹¹ sözü ile “(...) üniversitelerdeki geleneksel bilim artık modern, demokratik, sanayileşmiş toplumun bilimsel ve toplumsal gereklerini karşılamıyordu (...) tarih çalışmaları (...) geniş tabanlı bir toplum tarihine doğru genişletilmelidir” (s. 41-42)¹² gibi yorum ve iddiaları, onun toplumsal şartlar ile tarihyazını arasındaki bağı ne kadar önemseydiğini göstermektedir. Bu bakış açısının geçmiş tarihyazınlarını yorumlamada ve gelecekte ortaya çıkabilecek tarihyazını şekillerine açık olmak konusunda son derece önemli olduğunu burada belirtmeliyiz.

19. Yüzyılda tarih ilmi, fizikî ve sosyal bilimlerde meydana gelen değişimler, nesnellik ve bilimselliğe yapılan vurgu ile birlikte önceki dönemlerinden farklı bir yola girmiştir. Nesnellik ve bilimselliğe tarih ilmi de vurgu yapmış ve geçmişin gerçeklerini bu ölçütlerle ortaya koymak için kronikler yerine yoğun bir şekilde arşiv kullanımına gitmiştir. İşte böyle bir ortamda Leopold von Ranke Berlin Üniversitesi'ne davet edilmiş ve ondan Wilhelm von Humboldt'ın daha önce ortaya koyduğu reformları fiiliyata geçirmesi istenmiştir (s. 23-24).

Yazara göre “Ranke'nin amacı, tarihi profesyonel olarak eğitilmiş tarihçilerin, eğitilmiş geniş halk tabakası için ürettiği sıkı bir bilime dönüştürmektir” (s. 25). Ranke orada ilk el kaynakları kullanmış ve ortaçağ belgelerinin eleştirel analizi hakkında dersler vermiştir. Bundan başka sosyal kurumların tarihî geçmişi olan ahlakî özelliğini vurgulamış ve devletin özel durumuna işaret etmiştir. Tarihteki bu profesyonelleşme eğilimi 1848'den sonra Almanya'da, 1870'den sonra da diğer Avrupa ülkelerinde, Amerika'da ve Japonya'da da yaygınlaşmış, bu bakış açısından bakan süreli yayınlar yayımlanmıştır (s. 26-27). Tarihselcilik olarak adlandırılan bu akım, uluslar ile ilgili çalışmaların sayısını artırmış ve “insan fiillerinin her türlüşünü tarihsel çalışmalara açmıştır” (s. 29).

Fiilî durum ile tarihselciliğin felsefî varsayımları arasındaki uçurum yıllar içerisinde arttığundan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Almanya'da klasik tarihselcilik hakkındaki tartışmalar yoğunlaşmıştır.

Lamprecht tarafından çoğunlukla tarihselcilerin uğraştığı devletin rolü, kişi ve olay merkezli konular bazında eleştiriler yapılmış ve fakat klasik tarihselciliğin ‘profesyonellik’, ‘nesnellik-bilimsellik’ ve ‘Avrupa merkezci’ yanı

11 Benzer anlamlı örnekler için bkz. s. 23 ve 26.

12 Benzer anlamlı başka bir örnek için bkz. s. 34.

bu dönemde henüz sorgulanmamıştır. Bu eleştiriler tarihçileri, yeni şartlara alternatif bir bakış açısı üretmek için tarih ve sosyal bilimler arasındaki ilişkiyi tartışmaya itmiştir. Her ne kadar farklı şartları dolayısıyla ülkeler arası farklı süreçler yaşansa da, bu dönem, disiplinlerarası yaklaşımla sosyal tarih ağırlıklı çalışmalara ilginin arttığı bir dönem olmuştur (s. 31-32 ve 34). Iggers'a göre yirminci yüzyıla damgasını vuran bu sosyal bilimsel tarih anlayışı dört farklı süreç takip etmiştir: Alman geleneği, Amerikan geleneği, Fransız geleneği-*Annales* ve Federal Almanya geleneği.

Alman geleneği içerisinde yer alan Schmoller, örneğin değerler, kurumlar, devlet, arşiv çalışmaları ve işçi çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Ne ki bu grup, ampirik çalışmalar ve teorik önkabuller açısından yetersizdir. Diğer taraftan, Hintze, soyut ve sonrasında bilimsel bilgiye ulaşmak için bireysel ve kolektif fenomenlere yoğunlaşırken, Weber de, Hintze ile bilimsel bilgi konusunda hemfikir iken sosyal bilimsel araştırmanın nesnellğine ve bunun metotlarına vurgu yapmıştır (s. 36-40).

Amerikan geleneğini oluşturan yeni Amerikalı tarihçiler, Amerika'da yer alan ulusal farklılıklar ve modern toplumun siyasî tarihi yerine ekonomisi, sosyolojisi, psikolojisi üzerinde durmuşlar, hatta bunun ötesinde ilerlemenin kanunlarını keşfetme peşine düş-

müşlerdir. Amerikalı tarihçiler 1960'larda Amerika'yı sınıfsız ve özgür bir toplum olarak görmüşler ve bu da onları ideolojilerin sonunu ilan etmeye sevk etmiştir. Tüm bunlarla eşzamanlı olarak bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler ve ekonomideki dönüşümler, niceliksel usüllerin sosyal bilimlere ve tarihe girmesi sonucunu doğurmuş, bilimsellik iddialarının bu yolla güçlenmesine sebep olmuştur. Yeni Ekonomi Tarihçileri olarak adlandırılan grup, niceliksel usüllerin etkisi altında "siyaset ve toplumdan soyutlanmış ekonomik gelişme modelleri ile çalışmışlardır" (s. 45). Bu şekildeki varsayımları, tarih ve tarihçiyi değerden bağımsız, tarafsız ve nesnel olarak görmeleri, yazarın ifadesiyle, onları, ekonominin içerisinde saklı tehlikeleri yeteri kadar düşünmemeye sevk etmiştir (s. 47).

Sosyal bilimsel tarihin üçüncü geleneği Fransız *Annales* ekolüdür. Esasen, sosyal bilimlerin tarih çalışmaları için sınırlarının farkında olmak, tarihî zamana çok katmanlı ve göreceli zaman gibi yeni tanımlar getirmek ve en önemlisi tarih araştırmalarında yeni usüllere devamlı açık olmak *Annales* ekolünün "yirminci yüzyılın tarihyazımında eşsiz bir yer kazanmasını sağlamıştır" (s. 51). Bloch ve Febvre; Braudel; Ladurie, Mandrou, Le Goff ve Duby; Revel, Burguière ve Lapetit bu ekolün birbirini takip eden dört

neslini temsil etmektedir. Her nesil farklı şeyler çalışmış ve farklı usüller kullanmış olmasına rağmen her biri yukarıda söylediğimiz özellikleri paylaşarak bir ekol olmayı başarmışlardır. Çalışma konusu olarak yapıları, kolektif zihinlerde mündemiç duygu ve tecrübeleri, kültürü, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasî yönlerini, din, dil, maddî kültür ve demografiyi ele almışlardır. Usül olarak ise, disiplinlerarası çalışma yolunu benimsemişler, üçüncü nesilde görülen niceliksel usülleri ve dördüncü nesilde görülen etnolojik usülleri kullanagelmışlerdir. *Annales* ekolü, önkabul olarak, çalışmalarında ne devlet gibi bir kurumu merkeze almış, ne Batı kültürünün üstünlüğünü kabul etmiş ve ne de modernleşme kavramlarını olmazsa olmaz olarak görmüştür. Onlar komünite-leri içerisinde bireyleri ele almışlardır (s. 57). Çalışmalarının ana kaynağı olarak sanat, folklor ve gelenekleri görmüşler (s. 63), ilgilendikleri zamanı da özellikle modern öncesi dönem olarak belirlemişlerdir (s. 64).

Dördüncü gelenek olan Federal Almanya geleneği ise 1960'lar Almanya'sındaki tarihyazımıdır. Genç nesil tarihçilerin sorusu "Nazi diktatörlüğünün bütün barbarlığıyla nasıl mümkün olduğu" idi (s. 67). Buradan yola çıkarak modern Almanya'nın tarihini anlamaya çalışıyorlardı. Fischer'in devlet arşivlerine dayana-

rak yaptığı çalışmalar, Almanya tarihi ile ilgili farklı sonuçlar ortaya çıkarmış, bu da onları siyaset ve toplum üzerine yoğunlaşmaya yani karar verme süreçlerini araştırmaya itmiştir. Wehler (Biefeld School), daha sonra Almanya'nın modernleşmesini çalışmış ve Almanya'nın problemlerini onun 'tamamlanmamış modernleşmesiyle' irtibatlandırmıştır (s. 69). Kocka ise 1970'lerde teorik modellerle sosyal değişme araştırmaları yapmış ve değişimin aktörlerini kendisine konu edinmiştir. Yine aynı dönemde diğer bazıları, örneğin Conze işçiler ve sanayileşme sorununu inceleyip 1970'lerde işçi tarihini ve paralelinde kadın tarihi çalışmalarını geliştirmiştir (s. 76).

Bu dört geleneği okuyucularına aktaran Iggers, daha sonra neredeyse tüm tarihyazımı geleneklerini doğrudan veya dolaylı, az ya da çok etkilemiş olan sosyal bilim akımlarına temas etmiştir. Bunlardan Marksist yaklaşım ya da tarihsel materyalizm, on dokuzuncu yüzyıldan beri birçok ekolü etkilemiştir. Buna rağmen kendi içerisindeki muğlaklıklar, yirminci yüzyıldaki gelişmeler ve özellikle son yirmi yılın siyasî gelişmeleri de bu yaklaşımı olumsuz anlamda ciddi bir şekilde etkilemiştir. Yine de Marksist teorinin üretim, üretim araçları ve toplumsal sınıflar ile ilgili sorduğu sorular toplumsal tarih için son derece verimli çalışmalara yol açmıştır (s. 83).

İşçi sınıfı ve yeni ortaya çıkan kapitalist ekonomi üzerine Marksist ve özellikle *History Workshop* çevresinde ciddi tartışmalar meydana gelmiştir. Özellikle Thompson, Hobsbawm ve Hill gibi önemli tarihçiler bir yandan bazı klasik Marksist kavramları reddetmiş, diğer yandan ise geçmiş ile şimdi arasındaki irtibata vurgu yaparak geçmişin teorisini yeniden analiz etmişlerdir (s. 88-89).

Geçen yirmi yılın tarihyazımı sadece Marksist teoriye yöneltilen yoğun eleştirilere değil, yeni bazı gelişmelere de sahne olmuştur. Lawrence Stone “The Revival of Narrative” başlıklı makalesinde “geçmişteki değişimin tutarlı bilimsel açıklamalarını” reddetmiş ve bilimsel rasyonelliğin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyerek tarihin anlatı biçimlerinin geri dönüşünü haber vermiştir (s. 97). Stone daha da ileri giderek, “Tarih kendisini bir bilim olarak mı anlamalı ya da anlayabilir mi ve hangi yolla” sorusunu gündeme getirmiştir (s. 99).

Aynı dönemde başka bir gelişme de mikrotarih ve gündelik yaşam tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. İtalyan Ginzburg ve Poni bu ekolü temsil etmektedir. Sömürülen ve kaybeden marjinal gruplar üzerinde durmuşlar, Geertz’in “thick description” usulünü eleştirmişlerdir. Onlara göre bu usülle Geertz “bizi bireyle değil kültürle muhatap etmektedir” (s. 104). Oysa onlar bazı Marksist

unsurları da dikkate alıp gerçek insan tecrübelerine ulaşmak istemektedirler. Bununla birlikte mikrotarihçiler, hegemonya kavramını kullanarak Foucault ile; kültürleri çalışırken imge, semptom gibi kavramları kullanarak ise Geertz ile benzer fikirleri paylaşmaktadırlar. Özellikle sözlü tarih usulü kullanmalarıyla tarih çalışmalarına büyük katkısı olan mikrotarihçiler, bilginin nesnelliğini sorgulamadıkları, anekdot tarihçiliği yaptıkları, değişimi dikkate almadıkları ve romantik davrandıkları gerekçesiyle eleştirilmişlerdir (s. 114).

Iggers’a göre son yirmi yılın tarihyazımında meydana gelen en önemli gelişmelerden biri de postmodern tarihyazımı ve onunla birlikte gündeme gelen dilbilim tartışmalarıdır. Bu tartışmalarda gerçek ile hikâye arasındaki sınır kaldırılmış ve dolayısıyla tarihin, geçmişte olan gerçekleri yazabileceği fikri reddedilmiştir. Örneğin Barthes ve White “tarihyazımı hikâyeden farklı değil, onun bir biçimidir” demiştir (s. 118). Gerçeklik-doğruluk sorunu, metin ile okuyucu, hatta metin ile yazarı arasındaki ilişki, semiyotik, hermönetik, semboller ve dilin yapısı gibi konular, postmodern paradigmanın içinde Barthes, Derrida, Foucault, Saussure, White, Davis, Geertz, Hunt gibi kişilerce tartışılan başlıca konulardır. Iggers’a göre bu tartışmalar şüphesiz tarihyazımına

yansımakta ve tarihçileri “Tarihin sonu mu?” sorusunu sormaya zorlamaktadır.

Böylece 1990'lara kadar çoğu insan, meseleyi tarihin geleceğini tartışmaya ve hatta sonunu bile ilan etmeye kadar götürdü. Fakat 1990'larda yaşanan büyük siyasî olaylar, Iggers'in iddia ettiğine göre, gösterdi ki tarih ve bu arada uzun zamandır ihmal edilen siyasî tarih insanların kimliği ve kültürleri için mutlaka gereklidir. Postmodern paradigmanın ise ta-

rihçilere, hem nesnel ve bilimsel bilgi konusunda yeniden düşünmeleri hem de çalıştıkları konuları, kullandıkları teori ve usülleri yeniden gözden geçirmeleri hususlarında katkısı olabilir. Daha da önemlisi, bahsedilen son yirmi yıldaki gelişmeler tarihçileri, on dokuzuncu yüzyıl öncesinde ve sonrasında var olan tarihyazımlarının ilişkisini kırılma ile değil süreklilik unsuru ile değerlendirmeye zorlayacak gibi gözükmektedir (s. 1 vd.).